

Sandra Ranka

Kopkataloga izmantošanas problēmas LU bibliotēkas lasītāju skatījumā

Latvijas Universitātes bibliotēkas (LUB) uzdevums ir radīt vidi, kas sekmē mācību un zinātnisko darbu, piedāvājot studentiem un mācībspēkiem dažāda veida informācijas resursus. Bibliotēkas katalogs atspoguļo tās krājumā esošos un pieejamos resursus. Katalogs ir orientieris milzīgajā bibliotēkas strukturētajā informācijas masīvā.

Mūsdienās bibliotēku elektronisko katalogu veidošanā respektējami ne vien bibliogrāfisko ierakstu sastādīšanas standarti un noteikumi, bet arī lasītāju vajadzības. Lasītāji orientēts katalogs ir multifunkcionāls un efektīvs informācijas izguves rīks, kas nodrošina un sekmē informācijas resursu izmantošanu.

Elektroniskajam katalogam ir liela nozīme gan bibliotekāro procesu, gan lasītāju darba optimizācijā. Tas nodrošina ātru, ērtu un attālinātu pieeju informācijas resursiem, pārvarot laika un ģeogrāfiskās robežas. Tomēr kataloga efektīva izmantošana ir samērā komplicēta, jo bibliotēku informācijas sistēmas neizpilda dabiskā valodā formulētus pieprasījumus, prasot tos izteikt precīzos terminos un atslēgvārdos. Bibliotēku informācijas sistēmu projektētājiem vajadzētu pilnveidot dabiskās valodas izmantošanas iespējas meklēšanā.

Parasti elektroniskajos katalogos tiek piedāvāti vieni un tie paši informācijas meklēšanas pamatprincipi:

- meklēšana — pēc autora, nosaukuma, priekšmeta, klasifikācijas indeksa utt.;
- pārlūkmeklēšana;
- Būla operatori un saīsinājumi;
- meklēšanas rezultātu limitēšanas, sakārtošanas, attēlošanas formātu izvēles iespējas;
- meklēšanas vēstures pieejamība;
- informācija par dokumenta statusu, pasūtīšanu un rezervēšanu;
- meklēšanas u.c. darbību instrukcijas lasītājiem.

Meklēšanas efektivitāte lielā mērā atkarīga arī no bibliotēkas lasītāja neatlaidības un vēlmes paplašināt informācijas ieguves stratēģiju.

Informācijas meklēšanas un izguves procesā nepieciešamas:

- konceptuālas zināšanas par pieprasījuma formulējumu, piekļuves punktu izvēli, atrasto rezultātu novērtēšanu, meklēšanas paplašināšanu vai sašaurināšanu, jāprot noteikt atšķirību starp kļūdainu pieprasījumu un informācijas patiesu neesamību bibliotēkas katalogā u.c.;

- semantiskas zināšanas, kas ļauj strukturēt un ievadīt pieprasījumu sistēmai saprotamā valodā;
- datorprasme.

Informācijas relevantuma nodrošināšanā būtiski ir Būla operatori, kas palīdz reducēt, precizēt un pārskatīt iegūtos rezultātus. Taču Būla operatori ir sarežģīti, neatbilst lasītāju ikdienas loģikai un lingvistiskajai uztverei, tādēļ daudzi tos neizmanto.

Īpaši svarīga ir datu pareiza un kvalitatīva ievade bibliogrāfiskajā ierakstā. Lai veicinātu labākas tematiskās meklēšanas iespējas, būtu jāpalielina katalogierakstiem pievienojamo priekšmetu skaits, jāuzlabo indeksēšanas kvalitāte, jānodrošina atslēgvārdu, priekšmetu un klasifikācijas indeksu sasaiste. Kaut lasītāji dod priekšroku verbālajai meklēšanai, ierakstiem parasti tiek pievienoti arī klasifikācijas indeksi. Tie atspoguļo nozaru struktūru un hierarhiju.

Nepieciešama lasītāju konsultāciju dienestu sadarbība ar katalogizācijas nodaļu, lai katalogizētāji varētu respektēt lasītāju vēlmes, piemēram, ievadot papildu meklēšanas kritērijus — plašāk pazīstamus nosaukumus u.c. Būtu precizējama piekļuve seriālizdevumiem, kuru katalogizācija un atrašana kopkatalogā nereti ir problemātiska.

Veiksmīgu meklēšanas procesu un kataloga izmantošanas ērtumu nosaka saskarnes. Labu saskarni raksturo:

- informācijas pārskatāmība, lakoniskums un neitralitāte;
- bibliotēkas identificējums un iespēja nekavējoties sākt meklēšanu;
- saskarnes informācijai jābūt saprotamai un vienkāršai, bez specifiskiem terminiem;
- uzrādīts atrasto rezultātu skaits;
- nosakāma materiāla atrašanās vieta, šifrs, rezervācijas iespējas;
- piedāvāti dažādi rezultātu izguves formāti;
- viegli pieejama palīdzība u.c.

Lai gan meklēšanas iespējas arvien tiek attīstītas, katalogu funkcionalitāte pilnveidota, bibliotēkas lasītāji vēlas iespējami vienkāršāku informācijas ieguves mehānismu, jo nelabprāt iedziļinās izvērstos kataloga izmantošanas nosacījumos.

Iesakāmi daži risinājumi meklēšanas efektivitātes uzlabošanai:

- intensīvāks pārlūkošanas, rezultātu limitēšanas un filtrēšanas un Būla operatoru izmantojums;
- mērķtiecīga un praktiska apmācība, atklājot sarežģītākos meklēšanas ceļus un aspektus.

Ārvalstu katalogu izmantošanas pētījumi (6) liecina, ka lasītājiem nozīmīgas ir šādas elektroniskā kataloga funkcijas, kas saskan arī ar LUB lasītāju vēlmēm:

- tiešsaistes izmantošana, kataloga ātrdarbība;
- piekļuve dokumentu pilntekstiem;
- vienkārša saskarne;
- plašas rezultātu kārtošanas, saglabāšanas, nosūtīšanas (pa e-pastu) iespējas;
- instrukcijas lasītājiem.

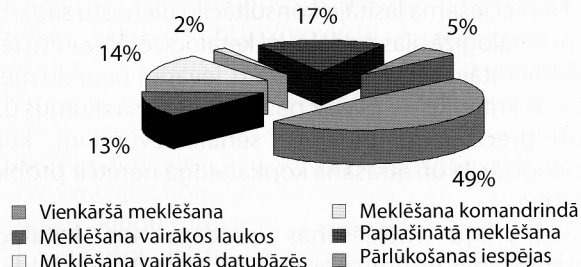
Lasītāju apmierinātību ar katalogālo situāciju ietekmē šādi faktori:

- saskarnes dizains;
- bibliotēku informācijas sistēmas un tīmekļa darbības ātrums;
- saskarnes vienkāršība.

Valsts nozīmes bibliotēku kopkataloga kvalitāti vērtēja 170 lasītāji LU Centrālajā bibliotēkā un nozaru bibliotēkās. Ieskatīsimies vērtējumos.

Aptauja liecina, ka (1.attēls) **lasītāji parasti izvēlas vienkāršo meklēšanu**. Viņi jūtas diezgan nedroši paplašinātās meklēšanas izmantošanā, lai gan tā sniegtu precīzākus rezultātus. Iemesls — paplašinātajā meklēšanā nepieciešama dziļāka meklēšanas principu un kritēriju izpratne, augsti attīstīta informācijpratība. Pārāk maz izmantota arī informācijas pārlūkošana.

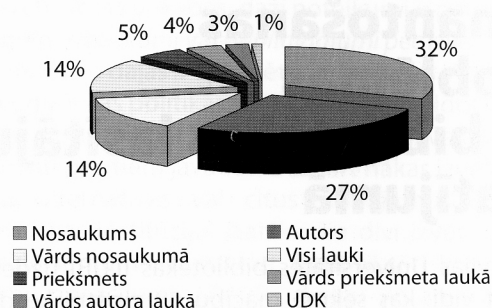
Izmantotās meklēšanas metodes

1. attēls

Visvairāk lasītāji informāciju meklējuši pēc šādiem kritērijiem: "Autors", "Nosaukums" (2.attēls), arī "Vārds nosaukumā" un "Visi lauki". Lielākā lasītāju daļa izmanto 1-3 meklēšanas kritērijus.

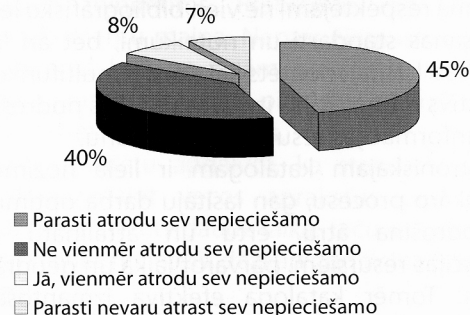
Izmantotās meklēšanas kritēriji

2. attēls

Kopumā lasītāji norāda, ka meklēšanas rezultāti viņus daļēji vai pat pilnībā apmierina (3.attēls).

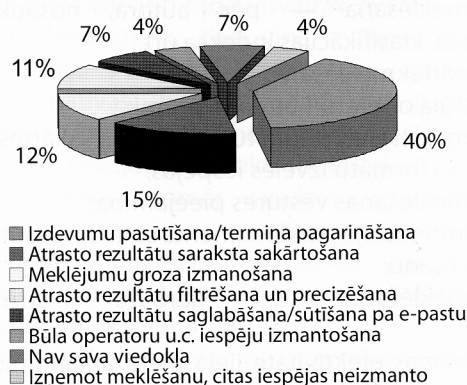
Meklēšanas rezultātu vērtējums

3. attēls

Pētījums rāda, ka **tikai 17,6% aptaujāto lasītāju līdztekus meklēšanai izmanto arī 2-3 citas kataloga funkcijas** (4.attēls), kopumā tomēr iztiekot tikai ar vienu papildus funkciju.

Kopkataloga funkciju izmantojums

4. attēls

Vissarežģītākā ir nozaru/tematiskā meklēšana, citiem vārdiem, meklēšana pēc priekšmeta/atslēgvārda un klasifikācijas indeksa.

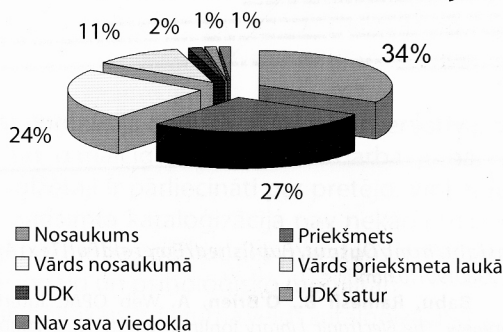
Tematisko meklēšanu izmanto lielākā daļa LUB lasītāju. Taču daudzi, kas šo funkciju neņem vērā, atzīst, ka:

- nav bijis nepieciešamības;
- tādējādi neko nevar atrast;

- nepieciešamo var atrast pēc citiem kritērijiem — autora, nosaukuma u.c.;
- tādējādi katalogs sniedz pārāk daudz nevajadzīgu ierakstu;
- meklējot pēc vispārīgākas tēmas, katalogs sniedz pārāk daudz ierakstu, pēc specifiskākas — gluži pretēji, pārāk maz;
- nav vēl izmantota, bet šis aptaujas jautājums rosina to darīt.

Tematiskajā meklēšanā lasītāji visbiežāk izlīdzas ar vienu meklēšanas kritēriju, piemēram, "Nosaukums", "Priekšmets", "Vārds nosaukumā", "Vārds priekšmeta laukā" (5.attēls). Praktiski netiek izmantoti Universālās decimālās klasifikācijas (UDK) indeksi. Situāciju varētu mainīt, ja UDK klasifikācijas tabulas būtu latviešu valodā un pieejamas kopkatalogā.

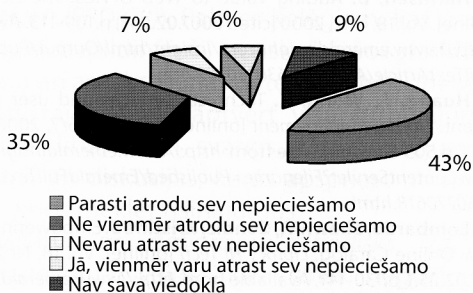
Tematiskās meklēšanas kritēriji

5. attēls

Tematisko meklēšanu lasītāji vērtē tāpat kā vispārīgo meklēšanu: lielākā daļa nepieciešamo informāciju gan atrod, taču diezgan daudzi atzīst, ka tā ne vienmēr sniedz gaidītos rezultātus (6.attēls).

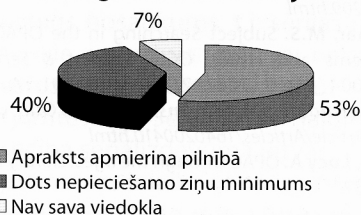
Tematiskās meklēšanas rezultātu vērtējums

6. attēls

Vairāk nekā puse lasītāju atzīst, ka kataloga ieraksti pietiekami raksturo izdevumu, tomēr daudzi (gandrīz puse) tos vēlas izvērstākus (7.attēls). Ieteikts kataloga ierakstus papildināt ar izdevuma satura rādītāju, anotācijām. Izteikts ierosinājums pievienot ierakstiem vismaz dažas skenētas izdevuma lappuses, kā arī recenzijas.

Kataloga ierakstu vērtējums

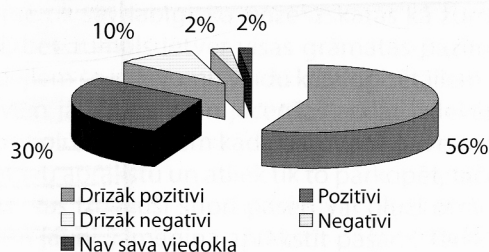

7. attēls

Svarīgi būtu papildināt kataloga MARC ierakstus ar saitēm, kas ļauj meklēt tālāk, piemēram, pilnteksta datubāzēs. Tāpat varētu pievienot saites uz kopsavilkumiem, analītiskajiem ierakstiem, elektroniskajām grāmatām, tīmekļa vietnēm, iespiesto materiālu elektroniskajām versijām u.c. resursiem. Tādēļ būtu ieviešama resursu adrešu kontrole jeb elektronisko resursu ierakstu datu uzturēšanas sistēma.

Kopkataloga saskarnes dizainu vairākums lasītāju vērtē pozitīvi vai drīzāk pozitīvi. Tāpat kataloga vizuālais risinājums lasītājus apmierina (8.attēls).

Kataloga saskarnes dizaina vērtējums

8. attēls

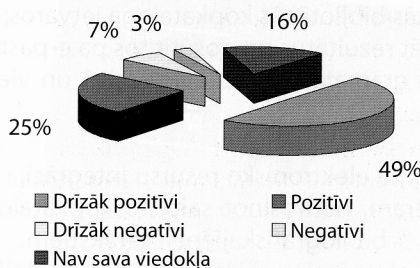
Taču daži lasītāju komentāri par saskarnes dizainu ir diametrāli atšķirīgi. Tas tiek vērtēts kā:

- vienkāršs un saprotams;
- varētu būt spilgtākās krāsās;
- varētu būt neitrālākās krāsās;
- varētu būt klasiskāks, tradicionālāks;
- varētu būt stilīgāks;
- pozitīvi, ka uzmanību nenovērš reklāmas.

Komentāri liecina, ka kataloga vizualitātes vērtējums bieži atkarīgs no lasītāju gaumes un priekšstata par bibliotēkas elektronisko katalogu.

Tikpat pozitīvi lasītāji vērtē arī saskarnes funkcionalitāti: navigāciju, komandu kārtojumu, pārskatāmību un informācijas skaidrību (9.attēls).

Kataloga saskarnes funkcionalitātes vērtējums

9. attēls

Divi lasītāju komentāri par navigāciju:

- varētu būt lielāks uzraksts "Meklēt", vairāk izceltas funkcionālās ikonas;
- pārāk daudz iespēju.

Lielākā lasītāju daļa atzīst, ka kopkatalogu apgūst patstāvīgi un intuitīvi. Lasītāji:

- parasti izvēlas vienu meklēšanas metodi vai kritēriju, nereti neizprotot to nozīmi;
- meklēšanas rezultātus uzskata par samērā apmierinošiem;
- pārsvarā uzskata, ka bibliogrāfiskais apraksts pietiekami raksturo izdevumu, tomēr būtu iepriecināti par papildus informāciju;

